Пироги з черницями

Іван Франко

Що за добра-предобра річ пироги з черницями! Хто їх не їв, а ще таких, які спеціально вміє варити і приготовляти Хане Гольдбаум,— жаль сказати, таких, що не їли подібних пирогів, буде, мабуть, чи не більше на світі від таких, що їли,— той і думкою не здумає і в сні не виснить, яка се добра річ пироги з черницями. Гарячі, маслом облиті, цукром густо посипані, вони так і розпливаються в роті. Лейбуньо, малий синок Хани Гольдбаум, дуже любить їх, так любить, що віддав би за них усе, але то рішуче все на світі, окрім своїх срібних, наскладаних і в шабасовій камізельці зашитих двадцяти ринських. Тих не віддав би вже, певно, за нізащо в світі.

Жаль тільки, що Хане Гольдбаум така страшно розумна жінка, така страшно запопадлива і оглядна газдиня, така страшно недобродушна мати! Лейбуньо не чув від неї ніколи ласкавого, пещеного слова, а коли, може, й чув, то ще, певно, в той час, коли пам’ять його не могла довше як годину вдержати в голові ніякої споминки. І не тільки Лейбуньо, але і всі в домі боялися її, не виключаючи й Куни Гольдбаума, її мужа, а Лейбуневого батька. Та й як же не бути їй страшно запопадливою і гордою, коли вона — дідичка десятитисячного капіталу і мурованого домика при Панській вулиці в Дрогобичі, взяла той маєток у віні від батька і набула за нього зовсім природним способом право старшування над мужем і над цілим домом! Як не бути їй розумною, гордою і запопадливою, коли вона — одинока дочка славного бориславського капіталіста, тепер уже небіжчика, Мойші Шіндера? Такого батька така й дочка. Крім маєтку, винесла з батькового дому й те, що її батькові помогло доробитися маєтку — твердий характер і реальний погляд на світ і людей. Як дочка Мойші Шіндера, вона стидається навіть до свого малого синка заговорити жартівливим, пещеним тоном, держить остро всіх у домі, а найостріше свого чоловіка, який, зрештою, весь тиждень сидить або в склепі з залізом, або в Бориславі при ямах, а тільки на шабас припинюється в домі і корчиться якомога під її твердою і нелицеприємною рукою. О, шабас для Куни Гольдбаума тяжкий день! Рано він мусить зложити жінці якнайдокладніший рахунок із цілотижневих праць і заходів своїх, мусить виказати до найменшого крейцера всі доходи й видатки, вияснити і витолкувати кожду позицію і гроші, що вплинули до рубрики "чистий зиск", невідмінно всі до цента віддати до її рук для похоронення їх у невеличкій вертгаймівській касі, що стоїть у Ханиній спальні, замикається її власною рукою і від якої ключів вона не дає ніколи нікому. Той обрахунок, при котрім майже ніколи не обходиться без суперечки і голосної лайки, триває звичайно дві або й три години. Хане входить скрупулятно в найменшу дрібницю, а Куна частенько рад би сю або другу позицію обминути без належного витолкування.

— Куно, вважай, що ти отець дітям! — упоминає в такім разі грізно Хане, і бідний Куна, зітхаючи й потіючи, напружує всі сили свого мізку, аби витолкувати якусь загадкову позицію.

А коли обрахунок скінчиться на повне задоволення строгої дочки Мойші Шіндера, то й тоді вона не покаже певно свого задоволення ані лицем, ані словом, відійде поважно і строго і тільки при обіді дасть пізнати свою ласку тим, що поставить на стіл якусь страву, котру Куна дуже любить і котра з тої причини рідко коли буває на столі, по розумному розпорядженню Хани, що все добре видається тим ліпшим, чим рідше являється. В порі черниць такою надзвичайною стравою бувають, власне, пироги з черницями, які Куна на своє лихо так само пристрасно любить, як і його малий Лейбуньо.

Дуже жаль, що Хане така тверда і невмолима жінка, що так рідко, раз на тиждень, варить пироги з черницями. Собі ж на лихо, бо Куна і Лейбуньо немало вже потихеньку набажались їй за те і "шлягів", і "холер", і всякої іншої рівно пожаданої благодаті божої. Але ще дужчий жаль, що Хане навіть у суботу не може занехаяти своєї вдачі і варить тих пожаданих пирогів з черницями тільки певне, раз на все незрушимо означене число: вісім для Куни, чотири для Лейбуня і чотири для себе; вона тих пирогів не любить і взагалі нічого не любить, крім грошей...

II

Нині понеділок, початок вересня,— а проте в кухні Гольдбаумів на стільниці насипана купа черниць, свіжо закуплених на торзі; служниця перебирає їх, а сама пані, відмірivши докладно, скільки потрібно, найкращої муки і вибивши до неї три цілі яйця, місить тісто. Пироги з черницями покажуться сьогодні на столі. Який щасливий Лейбуньо! Він бігає по покоях, плеще в долоні, зазирає крізь шпари в кождий закамарок, де й так нічого цікавого не побачить, тупцює по сінях, пару разів вибігав уже на подвір’я і взагалі снується всюди, немовби який гедзь напав його і не давав йому посидіти на місці. Так і видно, що властивою причиною Лейбуневого снування була напівнетерпелива ожиданка обіду, а напіввеличезна охота — піти до кухні і там власними очима дивитися, як ліпляться, варяться, вибираються, укладаються в полумисок, обливаються маслом і посипаються цукром його улюблені пироги з черницями. Куна сьогодні виїмковим способом також припинився аж до обіду дома, сидів у своїй світлиці над рахунками, а в хвилях відпочинку мучився не меншою від Лейбуня нетерплячкою в ожиданні пирогів з черницями. А зайти до кухні без поклику Хани не смів ані Куна, ані Лейбуньо, доки вона була в кухні. А як на те сьогодні під час цілого варення обіду вона й не виходила з неї, так що син і батько, кождий окремо, без ніякої відради мусили мучитися аж до самої першої години, коли в Гольдбаумів завсіди починався обід.

Але яка ж то незвичайна справа була причиною, що Хане Гольдбаум відступила сьогодні від свого звичайного, раз на все усталеного порядку — варить у понеділок пироги з черницями і дозволила свому мужеві аж до полудня лишитися дома? Справа дійсно незвичайна: сьогодні їх синкові Лейбуневі кінчиться шість літ, і завтра рано він іде перший раз до публічної школи!

Богу дякувати, ось уже вибила пожадана година! Служниця з білим обрусом на руці пішла до їдальні застелювати стіл. Лейбуньо стоїть коло батька, який точно з

ударом години кинув перо з рук і вліпив очі в двері. Ось відхиляються двері, і в них показується почервоніле від кухонного огню лице Хани Гольдбаум.

— Ходіть до обіду! — каже вона різко і щезає.

Куна і Лейбуньо ввійшли до покою і посідали мовчки на своїх місцях. Хане наливала всім на тарелі росіл. Мовчки висьорбали його, з'їли м'ясо з яриною. Настала пауза.

— Лейбуню,— сказала Хане, встаючи.

Лейбуньо завис очима на її устах, розняв рот, але не говорив нічого.

— Нині кінчиться тобі шість літ, а завтра підеш до школи. Пам'ятай, се важна хвиля, і для тебе те роблю, що сьогодні замісто налисників з сиром будете на третю страву їсти пироги з черницями.

Хоч Лейбуньо вже відучора знав те все, то проте й тепер очі його заблищали радістю,— певно, не тому, що йому шість літ і що завтра піде до школи, але тому, що отсе зараз покажуться на столі пожадані пироги з черницями.

— Пам'ятай, Лейбуню,— тягла далі Хане своє навчання,— від завтра ти вступаєш у життя, між чужі діти. Вчися добре! Тепер треба мати добру голову, аби доробитися маєтку. Як вивчиш усі школи,то тоді знайдеш для себе таку жінку, що буде мати не десять, але сто тисяч посагу. А гроші — то велика річ!

Лейбуньо хоч і не розумів добре всього, що казала мати, але те, що гроші велика, майже свята річ, він так часто чув від батька й матері, що й сам свято вірив і навіть подумати інакше не міг.

— У школі зійдешся з різними дітьми, а найбільше там буде "гоїв". Держися тих,що краще вбрані, паничиків, не попускайся їх, хоч би тебе й ногами копали. У них така натура, але від них найбільше можна скористати. Не забувай, що ти жид, а жид мусить бути "Geschaftsmann"*, а ні, то пропав. Чуєш, Лейбуню, — будь від завтра, ні, відсьогодні не тілько студентом, але й гешефтсманом! Се тобі наказую!

І за тим словом пані Хане Гольдбаум, гордо повернувшися, пішла до кухні, аби внести до їдальні полумисок, на якім у живописну купку накладені були благодатні пироги з черницями.

Куна Гольдбаум слухав дуже побожно тої бесіди, кілька разів навіть потакуючи кивнув головою в напрямі до Лейбуня,— але думав він зовсім що інше. А що думав, се цікавий читач зараз дізнається.

III

Заледве Хане вийшла до кухні, коли втім Куна прихилився до вуха Лейбуня і шептом сказав до нього:

— Лейбуню!

— Га? — відповів також шептом Лейбуньо.

— Ти любиш гроші?

— Люблю.

— А пироги з черницями?

— І пироги люблю.

— А що дужче любиш, гроші чи пироги?

Лейбуньо надумався хвилю.

— Волю багато грошей, ніж троха пирогів.

Куна засміявся на таку мудру рацію.

— Ну, то продай мені свої нинішні пироги.

Лейбуньо скривився.

— Дам тобі за чотири шістку, — ади, яку красну, срібну, новеньку! Будеш мати три.

Лейбуньо затрясся на вид поданої срібної покуси, але йому жаль було пирогів.

— А з пирогів що тобі прийде? З'їси, та й нічого не лишиться,— а шістка лишиться.

Сей доказ переважив.

— Давай! — сказав Лейбуньо.

— Але пам'ятай, не їж пирогів!

— Не буду!

В тій хвилі ввійшла Хане з пирогами. Яким бажанням, але заразом і жалем засвітилися очі Лейбуня на вид тих пирогів, котрих він відучора так надіявся а котрі тепер так несподівано мусили обминути його. Але одне потішало його: в його руці була срібна, блискуча шістка — великий скарбі Лейбуньо сидів напів у огні, а напів у леду.

Але гов! Радість блиснула на Лейбуневім лиці. Мати роздала їм обом по їх звичайній порції, а свою порцію понесла до кухні. Може, вона не буде їсти? А в такім разі, може, йому буде можна дістати ту порцію для себе? Лейбуньо почав мимоволі чогось дрижати на кріслі. Він майже остовпілим оком глядів на батька, котрий, скоро йно Хане за двері, мов вовк, кинувся насамперед на Лейбунів таріль і, хапаючи на вилки по два пироги нараз, за двома цмоками проковтнув їх усі, а потім спокійно, мов нічого й не бувало, почав уплітати свої власні пироги. Аж коли обидва тарелі стали зовсім порожні, і батько, обтерши собі серветою вуси, цмокнув ще остатній раз, смакуючи саму споминку по так добрій учті, Лейбуньо ні з сього ні з того розплакався голосно.

— А ти чого? — визвірився на нього батько.

— А я пирогів не їв! — хлипав Лейбуньо.

— Цить, дурню, не говори нічого!

Але Лейбуньо заревів на весь голос. На його плач вбігла Хане з тарелем у руках, на котрім таки нетикана ще лежала її порція пирогів з черницями.

— Ти чого, Лейбуню? — остро спитала вона.

— Я пирогів не їв,— хлипав Лейбуньо, милосердно глядячи на ті пироги, що були в тарелі в її руках.

— А хто ж з-перед тебе з'їв?

— Тато.

Хане громовим поглядом глянула на Куну.

— А то яким способом? — гримнула вона.

— Та він мені продав, цілу шістку дістав,— толкувався Куна.

— Правда то, Лейбуню? — спитала Хане.

— Та правда.

— Ну, і чого ж ти плачеш?

— Та пирогів хочу.

Хане стала, немов остовпіла, з гніву й обурення. А потім бачачи, що Лейбуньо не перестає пасти очима її порцію, кликнула з кухні пса і поставила перед нього свій таріль, а сама, мов блискавка, прискочила до нетямного Лейбуня і з розмахом вліпила йому відси і відти в лице.

— А ти, драбе, і продав, і ще плачеш? — скрикнула вона. — Отсе маєш! Знай, як бути гешефтсманом! Коли продав, то не жалуй!

І за тим словом вона підняла з-перед пса порожній таріль і пішла до кухні. Лейбуньо сидів, мов камінь, і обома руками держав себе за лице, по котрім бігали терпкі мурашки від ударів. Куна, бачачи таку досадну лекцію, зареготався і сказав:

— А видиш! Тепер чей будеш знати, що значить гешефтсман!